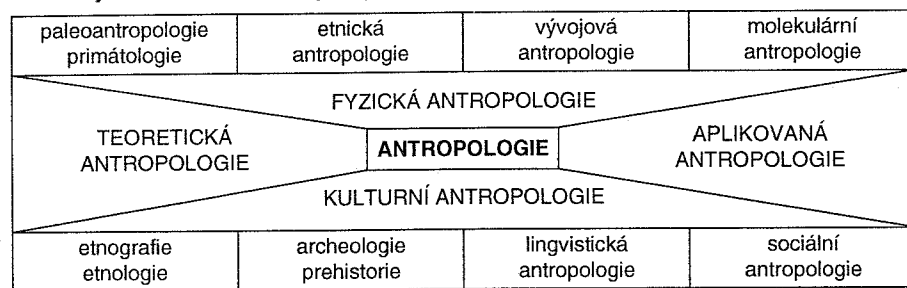

většinu prací amerických a britských antropologů je typické pojetí antropologie jako člena určité kultury v syntetické perspektivě fyzické a kulturní (sociální) antropologie. V kontinentální Evropě dosud v řadě zemí převládá pojetí antropologie jako přírodní vědy primárně zkoumající variabilitu a morfologii lidského organismu. Současně se ale i tady setkáváme se širokým pojetím antropologie jako biosociokulturní vědy i s pokusy spojit klasické antropologické disciplíny (fyzickou antropologii, etnografii, etnologii) s filozofickým studiem podstaty člověka. Příkladem takového přístupu může být i pokus českých vědců o vybudování integrální antropologie jako široce koncipované báze pro syntézu věd o člověku. Nejrozpracovanější variantu antropologie jako syntetické a integrální disciplíny však dnes představuje anglosaský model antropologie, který zahrnuje nesmírně diferencovaný komplex speciálních věd a přístupů, které je možné dále klasifikovat podle subdisciplín fyzické, sociální a kulturní antropologie, podle hlavních tematických oblastí antropologických výzkumů, podle jednotlivých škol a směrů i sociotechnických funkcí, které antropologie plní. Přestože se antropologii za celou dobu jejího trvání nepodařilo sjednotit, představuje dnes právě ve své anglosaské variantě jednu z nejprogressivnějších věd o člověku, společnosti a kultuře.

Americký model obecné antropologie:

ZÁKLADNÍ OBLASTI VÝZKUMU SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

Teoretická a aplikovaná antropologie

Teoretická antropologie představuje speciální oblast antropologických výzkumů tvořící teoretický a metodologický základ antropologických věd. Předmětem teoretické antropologie je studium teorií a hypotéz v jednotlivých antropologických směrech, analýza metod a technik výzkumu a vymezení vztahu mezi základními antropologickými pojmy a kategoriemi. Teoretická antropologie usiluje o integraci současného antropologického poznání a vytvoření obecných teoretických a metodologických východisek studia člověka a kultury. Teoretická antropologie proto věnuje zvláštní pozornost vymezení vnitřních vztahů mezi jednotlivými úrovněmi antropologických výzkumů a budování obecné teorie člověka, společnosti a kultury. Tím vytváří nezbytné předpoklady pro výzkum nejobecnějších zákonitostí vývoje člověka a kultury i pro studium dílčích sociokulturních procesů. O její poznatky se ve svých výzkumech opírají všechny antropologické výzkumy, které svým vlastním vývojem zpětně rozšiřují její teoretickou základnu i metodologii.¹⁾ Teoretická antropologie, která je pěstována zejména jako akademická disciplína, zahrnuje takové oblasti činnosti, jakými jsou teoretický a empirický výzkum, akademická výuka a produkce antropologických publikací a filmů.

Aplikovaná antropologie oproti tomu představuje speciální, prakticky zaměřenou oblast činnosti antropologů, která je založena na využívání antropologických poznatků, teorií, metod a technik k ovlivňování procesů sociokulturní změny. Charakteristickým rysem aplikované antropologie je její orientace na problematiku sociálního plánování. Na základě objednávky státních, mezinárodních nebo soukromých institucí a organizací antropologové vypracovávají projekty modernizace a inovace v různých společnostech a kulturách světa. Mezi typické úkoly, které aplikovaná antropologie plní, patří vypracování expertních zpráv, které zahrnují analýzu výchozí situace před chystanou změnou, vymezení všech možných alternativ průběhu změny a jejich potenciálních následků. Antropologové přitom usilují o dosažení co největší efektivity zaváděných inovací a eliminaci jejich vedlejších důsledků. Základní rozdíl mezi akademickou antropologií a antropologií aplikovanou není dán metodami výzkumu, ale vyplývá z odlišných cílů a spolupráce s institucemi, které usilují o provedení sociokulturních změn. Vedle teoretické přípravy projektů se antropologové ve funkci expertů, poradců a konzultantů pro rasové, etnické a kulturní otázky bezprostředně podílejí na

¹⁾ Srov. BIDNEY D., *Theoretical Anthropology*, Columbia University Press, New York 1953

realizaci svých koncepcí. Aplikovaná antropologie na jedné straně vystupuje jako speciální antropologická disciplína využívající výsledků teoretické antropologie k praktickým účelům, na straně druhé představuje badatelskou oblast, která stimuluje další rozvoj antropologické teorie, neboť umožňuje formulovat a prakticky testovat nové hypotézy, vytyčovat nové problémové okruhy a zdokonalovat metody a techniky antropologických výzkumů. Svými srovnávacími výzkumy tradičních politických struktur, forem práva, vlastnictví a hospodářských poměrů v různých kulturách světa aplikovaná antropologie výrazně přispěla ke vzniku politické antropologie, ekonomické antropologie a antropologie práva.

Pojem aplikované antropologie zavedl do společenských věd v roce 1895 C. D. Brinton k označení výzkumné orientace, která usiluje o analýzu a praktické využití sociokulturních procesů k urychlení pokroku. V širším měřítku se však aplikovaná antropologie začala rozvíjet od počátku 20. století, zejména pak od 20. let, kdy se antropologové aktivně podíleli na ovlivňování sociokulturních procesů v zemích třetího světa. Ve Velké Británii je prakticky využíváno antropologických poznatků od roku 1926 při přípravě úředníků koloniální správy v Africkém mezinárodním institutu. K dynamickému rozvoji britské aplikované antropologie výrazně přispěly také terénní výzkumy procesů akulturace v Africe, které realizoval v průběhu 30. let B. Malinowski se svými žáky. Americká aplikovaná antropologie se zprvu zabývala především problematikou adaptace indiánů k životu v rezervacích. V období mezi dvěma světovými válkami již američtí antropologové běžně působili jako experti v Úřadu americké etnologie, Úřadu pro indiánské záležitosti a federálním ministerstvu. Významné postavení zaujímali i jako součást americké administrativy v rozvojových zemích, kde v konkrétních podmínkách ověřovali efektivnost opatření a nařízení amerických úřadů a poskytovali doporučení při řešení problémů, které zde vznikaly při prosazování amerických zájmů. Za druhé světové války sehrála aplikovaná antropologie významnou roli v oblasti psychologické a ekonomické války. Jeden z prvních vládních úkolů, který v tomto období američtí a britští antropologové řešili, byl výzkum chování nepřítele v průběhu válečných operací a po porážce. Souběžně s rozvojem aplikované antropologie se vytvářela také její institucionální základna. V roce 1941 vznikla ve Spojených státech dodnes existující The Society for Applied Anthropology, která do roku 1949 vydávala časopis Applied Anthropology a poté Human Organization.

V současné době se v rámci aplikované antropologie rozvíjí tzv. adjustativní antropologie (adjustment anthropology), správní antropologie (administrative anthropology), advokátní antropologie (advocate anthropology) a akční antropologie (action anthropology). Adjustativní antropologie představuje takové využití antropologických poznatků, které umožňuje realizaci adekvátní sociální interakce mezi příslušníky různých kultur, subkultur a kontrakultur. Primárním cílem adjustativní antropologie je překlenout odlišnost kulturních kódů, jimiž členové různých kultur disponují a operují, učinit jejich jednání vzájemně pochopitelným a predikovatelným a přispět ke srozumitelnosti mezilidské interakce

v transkulturní komunikaci. Na rozdíl od adjustativní antropologie, která operuje na úrovni interpersonálních vztahů v centru zájmu správní, advokátské i akční antropologie, stojí sociokulturní systémy a sociální skupiny jako celky.

Správní antropologie představuje takový typ využití antropologických poznatků, při kterém autoři a tvůrci plánovité sociokulturní změny stojí mimo kulturu, ve které změna probíhá. Klasickým příkladem tohoto typu aplikované antropologie je využívání antropologických poznatků při prosazování zájmů západních mocností v rozvojových zemích. Oproti tomu advokátní antropologie využívá antropologické poznatky ve prospěch nárůstu moci a sebeurčení jednotlivých kultur. Tento typ aplikované antropologie respektuje právo různých národů na vlastní volbu budoucího vývoje a napomáhá vytyčení a realizaci žádoucích směrů kulturní změny v kontextu potřeb a zájmů členů dané kultury.¹⁾ Z tohoto hlediska má advokátní antropologie velice blízko k akční antropologii. Tento pojem uvedl do antropologie S. Tax již v roce 1951, i když k vlastnímu rozvoji tohoto typu aplikované antropologie dochází až v průběhu 70. a 80. let. Základním metodologickým požadavkem je řešení otázek sociokulturní změny z perspektivy členů zkoumané sociální skupiny. Akční antropologie již programově vychází z etického předpokladu, že antropolog by měl svými vědomostmi sloužit především reálným potřebám zkoumané společnosti a ne utilitárním zájmům zadavatele. Projekty změny by proto měly vycházet z potřeb členů studovaného společenství a antropologova účast by se měla omezit na jejich delikátní navrhování a konzultaci. Vznik této výzkumné orientace je již bezprostřední reakcí na zneužívání aplikované antropologie k prosazování zájmů organizací a institucí plánujících sociokulturní změny.²⁾

Model teoretické a aplikované antropologie:³⁾

Teoretická antropologie	empirický a teoretický výzkum, akademická výuka, produkce publikací a filmů
Aplikovaná antropologie	adjustativní antropologie správní antropologie advokátní antropologie akční antropologie

¹⁾ Viz SPRADLEY J.P. - McCURDY, D., Anthropology: The Cultural Perspectives, John Wiley & Sons, Inc., New York 1975, s. 614-641

²⁾ Viz TAX S., Action Anthropology, America Indigena, 1952, 12

³⁾ Viz SPRADLEY J.P. - McCURDY D., cit. dílo, s.609

Lingvistická antropologie

Lingvistická antropologie dnes představuje jednu z nejvýznamnějších subdisciplín a oblastí výzkumů sociální a kulturní antropologie. V centru jejího zájmu stojí zejména studium vztahů jazyka, kultury a myšlení v různých sociokulturních systémech a výzkum jazyka jako symbolické báze kultury a determinanty lidské činnosti. Lingvistická antropologie studuje vazby mezi jazykem a systémem hodnot, norem a idejí, které jsou charakteristické pro určitou kulturu, jeho vliv na formování osobnosti v procesu socializace a enkulturace a vztah ke kognitivním procesům a vzorům chování typickým pro členy zkoumané kultury. V souladu s tradicemi antropologických studií kultury byly původně objektem výzkumů lingvistické antropologie jazyky preliterárních společností, postupně se však spektrum zájmu rozšířilo o vývojové a komparativní studium jazykových systémů moderních společností.

Problematiku vztahu jazyka, společnosti a kultury anticipovali ve svých dílech již J. G. Herder a W. von Humboldt. Ke zformování a rozvoji lingvistické antropologie přispěla ale především moderní lingvistika 20. století (F. de Saussure, N. S. Trubeckoj, F. Jakobson, L. Bloomfield, N. Chomský). Lingvistická antropologie jako relativně samostatná disciplína se rozvíjí především v americké antropologii, kde spolu s archeologií, etnografií a etnologií tvoří základní pilíře kulturní antropologie.¹⁾ Základy lingvistické antropologie položil v první polovině 20. století americký antropolog F. Boas, který považoval empirické a teoretické studium domorodých jazyků za nezbytnou součást antropologických výzkumů kultury. K dalšímu rozvoji lingvistické antropologie přispěl jeho žák E. Sapir, který jako jeden z prvních upozornil na možnosti využití lingvistických metod v antropologii.²⁾ Velký význam pro další rozpracování lingvistické antropologie měla zejména jeho hypotéza, podle které jazyk vystupuje jako aktivní činitel při utváření našeho obrazu světa (teorie lingvistického relativismu). Na Sapirovy myšlenky bezprostředně navázal další americký antropolog B. L. Whorf, který na základě empirických výzkumů indiánských jazyků dospěl k názoru, že je to především systém jazyka – gramatika, která ovlivňuje způsoby lidského vnímání a interpretace vnějšího světa. (Sapir-Whorfova hypotéza).³⁾

Rozvoj americké lingvistické antropologie v první polovině 20. století výrazně zapůsobil také na výzkumy jazyka a kultury ve francouzské sociální antropologii, která sice navazovala na domácí sociologickou (E. Durkheim), etnologickou (M. Mauss) a lingvistickou (A. Meillet, J. Giliéron) tradici, ale přijímala i impulzy přicházející z americké antropologie. Originální syntézu antropologických, lingvistických a sémantických přístupů ke studiu kultury představuje především francouzská strukturální antropologie (C. Lévi-Strauss). V britské sociální antro-

¹⁾ Viz VRHEL F., Základy etnolingvistiky, SPN, Praha 1981

²⁾ SAPIR E., Language. An Introduction to the Study of Speech, Harcourt, Brace & World, Inc., New York 1921

³⁾ Viz WHORF B.L., Science and Linguistics, Institute of Technology, Massachusetts 1957

pologii položil základy lingvistické antropologie B. Malinowski, autor řady studií o tichomořských jazycích a kulturách. Na jeho koncepci řeči jako nástroje, jehož prostřednictvím se člověk přizpůsobuje prostředí a mechanismům kultury, volně navazují lingvisticky orientované výzkumy britských antropologů i koncepce filozofů zabývajících se lingvistickou analýzou přirozeného jazyka (J. L. Austin). Současná lingvistická antropologie představuje značně diferencovanou, typicky mezioborovou disciplínu, která usiluje o syntézu antropologických lingvistických a matematických metod při studiu kultury. Zájem o empirický výzkum vzorů a funkcí užívání jazyka v rozmanitém kulturním kontextu a sociální situaci ji sblíží se sociolingvistikou, psycholingvistikou a etnografií řeči.¹⁾ Mezi tematické okruhy, jimiž se současná lingvistická antropologie zabývá, patří problematika studia vztahů jazyka a kultury prostřednictvím výzkumů kognitivních systémů, především modelů lidského vnímání a myšlení v různých společnostech. Důraz je kladen zejména na sémantickou a komponentní analýzu nativních terminologických systémů a na studium klasifikačních principů, na jejichž základě budují členové určité kultury své domorodé systémy znalostí (folktaxonomie). Přestože je tento trend typický především pro americkou kulturní antropologii, můžeme podobné tendence sledovat i v antropologii evropské. Vše nasvědčuje tomu, že možnosti integrace lingvistických a antropologických metod výzkumu nejsou zdaleka vyčerpány a lingvistická antropologie zůstane trvalou součástí antropologických výzkumů člověka, společnosti a kultury.²⁾

Psychologická antropologie

Psychologická antropologie zahrnuje rozsáhlou oblast antropologických výzkumů vztahu osobnosti a kultury v mezikulturní perspektivě. Do antropologie uvedl tento pojem v průběhu 60. let 20. století americký antropolog F. Hsu jako alternativní označení etnopsychologicky orientovaných výzkumů, rozvíjených v rámci školy osobnost a kultura (Personality and Culture Approaches).³⁾ Kořeny současné psychologické antropologie je možné vidět ve výzkumech vztahu osobnosti a kultury, které rozvíjeli v průběhu 30. a 40. let 20. století američtí antropologové M. Meadová, R. Benedictová, G. Róheim, R. Linton, A. Kardiner, C. DuBoisová a další.

Současná psychologická antropologie představuje typickou mezní disciplínu,

¹⁾ Viz HYMES D., Language in Culture and Society: A Reader in Linguistic and Anthropology, Harper Row, New York 1964

²⁾ Viz CASSON R.W. ed., Language, Culture and Cognitions, Macmillan, New York 1981; HICKERSON N.P., Linguistic Anthropology, Holt, Rinehart and Winston, New York 1980; GARVIN P.L., Čtení o jazyce a kultuře: Skripta k přednáškám z lingvistické antropologie, katedra etnologie FF UK, Praha 1992

³⁾ HSU F., Psychological Anthropology: Approaches to Culture and Personality, Dorsey Press, Homewood 1961

kteřá pokrývá široké spektrum témat a sdílí výzkumné pole s celou řadou dalších věd, zejména s psychologií, sociologií a kognitivní vědou. Vedle výzkumů tradičně orientovaných na problematiku ontogeneze lidské psychiky v různých kulturách světa se dnes psychologická antropologie stále více soustřeďuje na systematické studium struktury a funkce procesů vnímání a myšlení v konkrétním kulturním kontextu. Z tohoto hlediska má velice blízko k současné kognitivní antropologii a psychologii. V centru zájmu psychologické antropologie však nadále zůstává výzkum vztahů osobnosti a kultury s důrazem na studium socializace a enkulturatione. Mezi další preferovaná témata patří mezikulturní výzkumy emotivních a kognitivních procesů, studium expresivního chování, analýza frustrací, deprivací a duševních nemocí v různých společnostech atd.¹⁾ Výrazný impuls pro rozvoj psychologické antropologie 70. a 80. let znamenal nástup sociobiologie (E. Wilson), která velice kontraverzním způsobem znovunastolila problém vztahu biologické a kulturní determinace lidské činnosti.²⁾

Politická antropologie

Další významnou subdisciplínu sociální a kulturní antropologie představuje politická antropologie, která se zabývá mezikulturní komparativní analýzou vzniku, vývoje a fungování politických systémů a institucí v kontextu různých sociokulturních systémů. Politická antropologie, která se původně orientovala na klasifikaci a analýzu politických institucí v primitivních pospolitostech, v současné době zahrnuje rozsáhlou mezioborovou oblast srovnávacích výzkumů politických systémů v předzemědělských, rolnických i industriálních společnostech. V centru zájmu politické antropologie stojí zejména studium vlády, politické autority, vůdcovství, uplatňování moci, sociální kontroly, politické správy, legislativy a práva v konkrétním kulturním kontextu určité společnosti jako celku. V mezikulturní perspektivě jsou srovnávány zejména různé funkce politických institucí a politických činností, formy byrokratické organizace a typy sociální kontroly, rozsah a specializace vládních i nevládních politických struktur atd. Významný problémový okruh politické antropologie představují výzkumy vzniku, vývoje a fungování státu v různých etapách evoluce lidské společnosti a studium vztahu mezi mocí, násilím a legitimitou vlády. Podle G. Balandiera je možné rozdělit představitele politické antropologie na tzv. maximalisty a minimalisty. Maximalisté považují politiku za sociokulturní fenomen, který je odvěkou součástí lidské společ-

¹⁾ Viz BOURGUIGNON E., *Psychological Anthropology*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1979; HUNT R. C., *Personalities and Cultures: Readings in Psychological Anthropology*, Natural History Press, New York 1967; JAHODA G., *Psychology and Anthropology: A Psychological Perspective*, Academic Press, London 1982

²⁾ Viz WILSON E. O., *Sociobiology: The New Synthesis*, Harvard University Press, Cambridge 1975

nosti, zatímco „minimalisté“ vycházejí z předpokladu, že tzv. primitivní národy politickou organizací v pravém slova smyslu nedisponují.¹⁾

Kořeny politické antropologie lze vidět již v evolucionistické antropologii 2. poloviny 19. století, zejména v dílech H. Maina a L. H. Morgana, kteří ve svých výzkumech evoluce kultury věnovali pozornost vývoji a fungování politických institucí. V americké kulturní antropologii anticipoval zrození politické antropologie ve 20. letech 20. století R. H. Lowie, který definoval politiku jako systém legislativních, výkonných a právních funkcí společnosti. Lowie také upozornil na rozdíly v sociální struktuře primitivních pospolitostí, jejichž organizace je založená na systému příbuzenství a sociální strukturou vývojově vyšších společností, které jsou již organizovány na politickém základě.

V britské sociální antropologii přispěl ke konstituování politické antropologie jako relativně samostatné antropologické disciplíny B. Malinowski a okruh jeho žáků, kteří ve 30. letech prováděli intenzivní výzkumy kulturní změny v Africe a věnovali pozornost transformaci tradičních afrických politických institucí. Další rozvoj politické antropologie stimulovalo také vydání práce Africké politické systémy (1940) editorované britskými antropology M. Fortesem a E. E. Evans-Pritchardem.²⁾ Charakteristickým rysem funkcionalistických (L. P. Mairová, I. Schapera, M. Fortes) a strukturálních (E. R. Leach, G. Balandier) výzkumů politických systémů byla snaha o synchronní analýzu funkcí jednotlivých politických institucí. Nástup neoevolucionistické antropologie a kulturní ekologie v 60. letech ale obrátil pozornost antropologů k diachronní analýze a komparaci politických systémů a institucí v historické perspektivě (E. Service, M. Fried).³⁾ V této souvislosti sehráli v 70. letech značnou roli výzkumy věnované vzniku, vývoji a fungování raných státních útvarů.⁴⁾ Významný přínos pro pochopení role politických systémů v různém kulturním kontextu představují také výzkumy rozvíjené v rámci směru současné nové etnografie. Charakteristickým rysem této teoretické orientace je snaha o tzv. vnitřní deskripci kultury. V případě výzkumů politické antropologie to znamená pochopení vnitřní logiky, na které je založeno fungování konkrétních politických institucí, jejich popis, klasifikace a interpretace z perspektivy příslušníků kultury zkoumané společnosti.

¹⁾ Viz BALANDIER G., *Political Anthropology*, Pantheon, New York 1971; SWARTZ M. J. - TURNER V.W. - TUDEN A., *Political Anthropology*, Aldine, Chicago 1966.

²⁾ FORTES M. - EVANS-PRITCHARD E.E. eds., *African Political Systems*, Oxford University Press, London 1940

³⁾ Viz FRIED M., *The Evolution of Political Society: An Essay in Political Anthropology*, Random House, New York 1967

⁴⁾ Viz CLAESSEN H. J. M. - SKALNÍK P. eds., *The Early State*, The Hague, Mouton 1978; COHEN R. - SERVICE E. R. eds., *Origins of The State, The Anthropology of Political Evolution*, Institute for the Study of Human Issues, Philadelphia 1978

Ekonomická antropologie

S politickou antropologií je velice úzce spjatá další významná výzkumná oblast a a subdisciplína sociální a kulturní antropologie – ekonomická antropologie. Předmětem ekonomické antropologie je komparativní výzkum ekonomických systémů a institucí tradičních i moderních společností v čase a prostoru. Původně byly v centru zájmu ekonomických antropologů analýzy ekonomických struktur a činností v tradičních rodových společnostech, později pod vlivem procesů modernizace a industrializace, které začaly probíhat také v rozvojových zemích, antropologové rozšířili spektrum svých zájmů na studium procesů ekonomické transformace lovecko-sběračských a rolnických společností ve společností industriálního typu. Mezikulturní komparace se přitom opírají o předpoklad, že ve všech lidských společnostech je možné identifikovat ekonomický systém, který institucionálním způsobem zajišťuje produkci a distribuci ekonomických statků a služeb sloužících k uspokojení materiálních potřeb člověka. V horizontu srovnávací analýzy můžeme konfrontovat různé způsoby využití přírodních zdrojů, formy lidské spolupráce, organizace a dělby práce, výrobní způsoby a typy technologií, organizaci obchodu a užití peněz, fungování tržního mechanismu atd. Specifikum ekonomické antropologie přitom spočívá nejen ve využití antropologických metod a technik výzkumu, ale i ve snaze studovat a interpretovat ekonomické jevy a procesy v širokém sociokulturním kontextu dané společnosti.

S kořeny ekonomické antropologie se setkáváme již v dílech britských antropologů B. Malinowského a R. Firtha a amerického antropologa M. J. Herskovitse, kteří ve svých výzkumech ve 30. a 40. letech 20. století upozornili na specifiku ekonomických systémů v různých kulturách světa.¹⁾ K rozvoji výzkumů distribuce, výměny a reciprocity jako základní tematické oblasti ekonomické antropologie přispěl zejména B. Malinowski svojí analýzou výměnného systému „kula“. Otázkám výměny ekonomických statků a služeb a problematice reciprocity věnoval svojí pozornost také francouzský sociolog a etnolog M. Mauss ve svém slavném Eseji o daru (1923-24). Tato práce měla značný vliv na ekonomickou antropologii také proto, že upozornila na neadekvátnost mechanické aplikace teorií i kategoriálního aparátu obecné politické ekonomie na studium rodových společností. Od vydání prací Malinowského a Mausse se problematika distribuce, výměny a reciprocity stala jedním z dominantních témat ekonomické antropologie, zatímco studium systémů produkce ekonomických statků byla věnována podstatně menší pozornost.

Ekonomická antropologie již od svého vzniku nebyla čistě teoretickou akademickou disciplínou, ale představovala významnou oblast aplikované antropologie. Její poznatky byly již v meziválečném období aktivně využívány pracovníky

koloniální správy při řízení a ovlivňování sociokulturních procesů v zemích třetího světa. Je proto logické, že význam ekonomické antropologie prudce vzrostl v souvislosti s rozpadem koloniální soustavy po druhé světové válce a se snahou západních zemí udržet svůj vliv na ekonomický vývoj v rozvojových zemích. V 60. letech navíc dostala ekonomická antropologie nový teoretický impuls, který je spjat s dílem originálního ekonomického myslitele Karla Polanyiho (1886-1964). Polanyi, který během své akademické dráhy prošel řadou evropských zemí (Maďarsko, Rakousko, Anglie), ukončil svoji kariéru ve Spojených státech na Kolumbijské univerzitě. Výsledky semináře, který zde vedl na téma srovnávacích studií ekonomických institucí, publikoval v práci *Obchod a trh v raných říších* (1957). Touto knihou výrazně zapůsobil jak na výzkum dějin ekonomických systémů ve starověku, tak na další rozvoj ekonomické antropologie.¹⁾ Polanyi totiž vystoupil proti aplikování teorií a pojmů neoklasické ekonomiky na studium předkapitalistických ekonomických formací, které se od sebe liší nejen stupněm ekonomického rozvoje, ale také typem distribuce materiálních statků. Zatímco v kapitalistické ekonomice je podle jeho názoru distribuce spjatá s tržní výměnou, v tradičních a rodových společnostech převládá výměna ceremoniální nebo dar. Polanyi rozdělil systémy distribuce na tři typy: 1. reciprocitu, 2. přerozdělení, 3. tržní výměnu, přičemž byl přesvědčen, že každý z těchto typů by měl být studován v odlišné perspektivě prostřednictvím různé třídy analytických pojmů a kategorií.

Polanyiho názory vyvolaly v průběhu 60. let ostrou polemiku mezi jeho přívrženci (P. Bohannan, G. Dalton, A. L. Oppenheim, M. J. Finley aj.), kteří vstoupili do dějin antropologického myšlení jako představitelé substantivistické antropologie a jejich odpůrci reprezentující antropologii formalistickou (T. S. Epstein, H. K. Schneider, D. Goodfellow aj.). Jádrem sporu mezi zastánci formalistického a substantivistického přístupu je možné vidět v odlišném chápání podstaty ekonomiky v tradičních a moderních společnostech. Stanovisko substantivistu vychází z předpokladu, že ekonomika široce definovaná jako institucionalizovaná produkce a distribuce materiálních statků sloužících k uspokojení materiálních potřeb člověka sice existuje ve všech společnostech, ale v rodových a archaických kulturách je založena na principu reciprocity a redistribuce, zatímco v kapitalistických formacích na tržním mechanismu. Oproti tomu formalisté, kteří studují ekonomické systémy prostřednictvím teorií a pojmů neoklasické ekonomie, zvl. skrze prizma kategorie tržní ekonomiky, považují ekonomické principy, na kterých tradiční a moderní společnosti fungují, za analogické. Substantivisté ovšem namítají, že mechanismus trhu a ekonomického zájmu se v rodových společnostech vyskytuje na kvalitativně jiné úrovni než v moderních společnostech, a nehraje proto tak významnou roli jako v ekonomikách kapitalistické formace. Tento fakt by měl vést k realizaci Polanyiho požadavku vybudování adekvátních výzkumných přístupů a teorií, které by akceptovaly kvalitativní odlišnosti ekono-

¹⁾ Viz MALINOWSKI B., *Coral Gardens and Their Magic*, Allen and Unwin, London 1935; FIRTH R. ed., *Themes in Economic Anthropology*, Tavistock, London 1967; HERSKOVITS M. J., *Economic Anthropology: A Study in Comparative Economics*, Knopf, New York 1952

¹⁾ Viz LeCLAIR E. - SCHNEIDER H. K. eds., *Economic Anthropology: Readings in Theory and Analysis*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1968

miky tradičních společností, které jsou založeny na reciprocitě a redistribuci, a kapitalistické ekonomiky fungující na základě tržního mechanismu.

Na sklonku 60. let spor mezi formalisty a substantivisty ztratil na ostrosti. Přispělo k tomu kromě vzájemných ústupků i poznání, že teorie a pojmy, jimiž neoklasická ekonomie disponuje, nejsou zcela adekvátní ani pro analýzu a interpretaci kapitalistické ekonomiky. Navíc bylo zjištěno, že formalisty proklamovaná samostatnost ekonomiky v kapitalistickém systému je velice umělá a iluzorní, neboť ekonomické instituce v kapitalistické společnosti jsou vlastně také zakotveny v sociálněpolitických systémech a jsou vystaveny široké škále netržních vlivů. Pozitivním rysem polemiky však zůstal fakt, že ekonomičtí antropologové začali v mnohem větší míře než dosud soustavně studovat elementy tržní ekonomiky v rozvojových zemích a přihlížet k tomu, jak zde tržní mechanismus postupně vytlačuje tradiční ekonomické systémy založené na reciprocitě, distribuci a redistribuci. Zájem o sféru distribuce, směny a reciprocitě stojí i nadále v centru výzkumů ekonomických antropologů, zatímco otázky vlastní produkce materiálních statků zůstávají spíše na okraji výzkumného zájmu. To se ovšem netýká přívrženců marxistické a neomarxistické ekonomické antropologie (M. Godelier, M. D. Sahlins, R. Frankenberg aj.), kteří programově preferují primární výzkum produkce materiálních statků. Marxističtí antropologové v podstatě odmítali neoklasické dělení ekonomických sfér na produkci, distribuci a spotřebu a zahrnují tyto oblasti do všeobecné, integrující kategorie výrobního způsobu. V centru zájmu současné ekonomické antropologie stojí i nadále komparativní výzkum transformace ekonomických systémů v rozvojových zemích.¹⁾ Relativně novou výzkumnou oblastí se ale stává stále narůstající proces ekonomické integrace vyspělých zemí světa. Vše nasvědčuje také tomu, že významným stimulem, který přispěje k dalšímu rozvoji antropologických výzkumů ekonomických systémů bude také rozpad světové socialistické soustavy a její přechod z direktivně a plánovitě řízeného hospodářství k tržní ekonomice.

Antropologie práva

Mezi další preferované oblasti antropologického výzkumu patří antropologie práva zkoumající vznik, vývoj a fungování socioregulativních a právních systémů v různých kulturách světa. Předmětem takto orientovaných výzkumů jsou instituce, normy, hodnoty a kulturní vzory, které se bezprostředně vztahují k právnímu systému dané kultury a jeho odrazu ve způsobu života a vědomí členů zkoumané společnosti. Zdroje antropologie práva je možné vidět již v evolucionistické antropologii 2. poloviny 19. století, zejména v díle britského antropologa Henry J. S. Maina, který jako jeden z prvních věnoval primární pozornost problematice

¹⁾ Viz DALTON G. ed., *Economic Anthropology and Development: Essay on Tribal and Peasant Economics*, Basic Books, New York 1967

vývoje právních a politických institucí a rozpracoval komparativní metodu výzkumu právních systémů. Ve svých počátcích antropologie práva preferovala studium zvykového práva v preliterárních společnostech, později však rozšířila spektrum svých výzkumů na mezikulturní výzkum právních systémů v rolnických a industriálních společnostech. Současná antropologie práva představuje hraniční disciplínu, která sdílí své výzkumné pole s politickou antropologií, sociologií práva, historií a teorií práva, filozofií práva, právní archeologií a právní etnografií. Ve vztahu k těmto vědám vystupuje jako cenný zdroj empirických informací o původu, podstatě a fungování mimoevropských právních systémů a jejich odrazu v obyčejích, zvycích, mravech, zákonech a tabu různých kultur.¹⁾

Antropologie města

Antropologie města (urbánní antropologie) představuje výzkumnou orientaci v sociální a kulturní antropologii využívající antropologických metod a technik ke studiu kultury současných městských společností. Rozšíření výzkumného zájmu antropologie o problematiku studia komplexních společností souvisí s proměnami tradiční kultury přírodních národů v procesu akulturace a odhalením důsledků urbanizace a industrializace pro sociokulturní přeměny společnosti. Představitelé antropologie města ponechávají stranou svého badatelského zájmu městské kultury předindustriálního typu, které tak zůstávají doménou výzkumů archeologie a historie, a věnují svoji pozornost především moderním městským společnostem. K rozvoji antropologie města došlo již ve 40. a 50. letech 20. století v důsledku potřeby vědecké reflexe prudkého růstu urbanizace ve vyspělých zemích světa. V americké kulturní antropologii v této době rozpracoval teoretická a metodologická východiska antropologie města R. Redfield, který ve svých pracích věnoval pozornost antropologickému výzkumu rozdílů mezi městem a venkovem a proměnám tradičního životního způsobu v procesu akulturace. V 60. letech se do centra zájmu antropologie města dostává stále více problematika urbanizace a industrializace rozvojových zemí, studium migrace venkovského obyvatelstva do velkých průmyslových center a expanze městského způsobu života do venkovských oblastí.²⁾ Negativním sociálním důsledkům těchto procesů tzv. „kultury bídy“ věnoval v této době pozornost zejména americký antropolog O. Lewis. Tato výzkumná orientace nabývá na významu v průběhu 60. a 70. let v souvislosti s populační explozí, živelným růstem městských aglomerací a prohlubováním sociálních a politických rozporů v zemích třetího světa. Zvláštní pozornost je také věnována odlišnosti stylů života v různých městských čtvrtích

¹⁾ Viz NADER L. ed., *Law in Culture and Society*, Aldine, Chicago 1969; POSPISIL L., *Anthropology of Law: A Comparative Theory*, Harper & Row, New York 1971

²⁾ Viz MANGIN W. ed., *Peasants in Cities: Readings in the Anthropology of Urbanization*, Houghton Mifflin, Boston 1970

a mezilidským vztahům v průmyslových podnicích, jimiž se zabývá tzv. etnografie práce a průmyslová antropologie. Svými empirickými výzkumy životního způsobu současné městské populace antropologie města výrazně rozšířila možnosti vědecké reflexe kultury soudobé společnosti a přispěla ke konstituování výzkumné perspektivy, která je komplementární k sociologickým výzkumům moderní společnosti.

Výše uvedené výzkumné oblasti a subdisciplíny sociální a kulturní antropologie však nepředstavují konečný výčet antropologických výzkumných orientací. V souvislosti s další expanzí antropologie se dále formují takové oblasti antropologických výzkumů, jakými jsou například antropologie umění, antropologie filmu, antropologie náboženství, antropologie bídy, feministická antropologie, zdravotnická antropologie aj. Vše tedy nasvědčuje tomu, že proces diferenciacce tradičních a krystalizace nových antropologických disciplín není zdaleka ukončen.

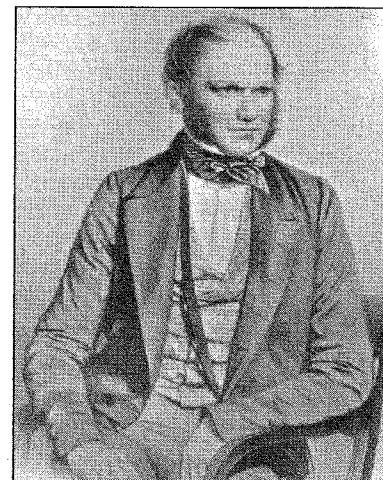
EVOLUCIONISTICKÁ ANTROPOLOGIE

Teoretické zdroje a východiska evolucionistického myšlení

Vznik sociální a kulturní antropologie je nerozlučně spjat se zrodem jednoho z nejvlivnějších vědeckých hnutí druhé poloviny 19. století – evolucionismem. Základy antropologie jako integrální vědy o člověku, společnosti a kultuře položili představitelé evropské etnografie, etnologie, archeologie a antropologie 2. poloviny 19. století, kteří rozpracovali globální antropologické pojetí kultury, vymezili základní tematické okruhy antropologických výzkumů, a vytvořili tak předpoklady pro konstituování moderní sociální a kulturní antropologie. Evolucionismus byl mezinárodním hnutím, které zasáhlo většinu evropských zemí, i když vůdčí úlohu sehrála anglická věda. Přitom si je třeba uvědomit, že to, co dnes z časové perspektivy označujeme jako evoluční směr v antropologii a etnologii, nebylo v době svého vzniku jednotnou školou, neboť k tvůrcům evolucionismu patřili představitelé různých vědních disciplín a výzkumných orientací.

Evolucionismus v jistém smyslu představuje dovršení osvícenské koncepce pokroku, podle níž je třeba vývoj chápat jako proces postupného zdokonalování lidstva. Ideu pokroku spolu s teorií, že kulturní vývoj je možné rozčlenit do kvalitativně různých evolučních stadií, anticipovali již v 18. století A. Ferguson, A. R. J. Turgot a J. A. Condorcet. Významným stimulem pro vznik evolucionismu byl také rozvoj přírodních věd a aplikace jejich metod a poznatků na zkoumání sociokulturních jevů. Tento myšlenkový zdroj je spjat zejména s teorií biologické evoluce. Rozhodující roli z tohoto hlediska sehrál Charles Darwin (1809-1882), který v pracích O vzniku druhů přírodním výběrem (1859) a Původ člověka a pohlavní výběr (1871) shromáždil vědecké důkazy o živočišném původu člověka a vývoji živých bytostí od jednoduchých forem k složitějším a dokonalejším. Z tohoto hlediska evolucionismus představuje nejrůznější varianty spojení biologické evoluční teorie s tradiční osvícenskou koncepcí vývoje jako procesu nepřetržitého a nekonečného pokroku lidských dějin.

K předním představitelům evolucionistické antropologické školy patří především E. B. Tylor, J. Lubbock, H. J. S. Maine, J. G. Frazer, J. F. McLennan, J. J. Bachofen,

Charles Darwin